

LECTIO PRAECURSORIA: Bibliodraama ja raamatuntulkinta

Minna Salmi

Helsingin yliopisto 12.9.2018 klo 12

Arvoisa kustos, kunnioitettu vastaväittäjä, arvoisa ohjaaja ja hyvät kuulijat

Syksyllä kolmekymmentä vuotta sitten alkoi ensimmäinen bibliodraamaohjaajien koulutus Suomessa. Koulutuksen ohjasivat teologit ja nykyiset psykodraamakouluttajat Sirkku Aitolehti ja Ari Kotisaari, jotka ovat tänäänkin täällä. Meitä koulutettavia on myös paikalla useita. Emme silloin tienneet, mihin bibliodraama meitä vielä kuljettaisi. Me kurssilaiset olimme paljolti nuoria aikuisia, jotka olimme vasta valmistuneet nuorisotyönohjaajiksi, diakoneiksi ja teologeiksi. Jotkut meistä olivat opiskelleet Järvenpään Seurakuntaopistolla ja nähneet bibliodraaman alkuinnostuksen, kun menetelmän uranuurtajat ja kehittäjät palasivat opistolle Bad Segebergistä kansainvälisestä seminaarista vuonna -86.

Samana vuonna, kun ohjaajien koulutus alkoi, Sirkku Aitolehti kirjoitti psykodraamakoulutuksen opinnäytetyönsä bibliodraamasta. Samoin professori Heikki Räisänen kirjoitti ensimmäisen artikkelinsa bibliodraamasta otsikolla “Bibliodraama on vahvaa hermeneutiikkaa”. Räisänen oli osallistunut Uskonnonpedagogisen instituutin ja Helsingin yliopiston järjestämälle uskonnonopettajien kurssille eksegeettisenä asiantuntijana. Hän kirjoitti mm.: “Vaikka kirjoittaminen viiden päivän kokemuksen jälkeen tuntuu hyvinkin ennenaikaiselta, alustavalla palautteella voi kuitenkin olla merkitystä sekä bibliodraamatyön tekijöille että osallistumista harkitseville.” – – – “Sirkku kuvasi bibliodraamaa kolmivaiheisena prosessina: 1) suostumme matkalle ennaltamäärättyyn maailmaan (annettu teksti); 2) matkan aikana siinä maailmassa meille tapahtuu jotain (jota emme tiedä); 3) tulemme siitä maailmasta ulos, jäsenämme tapahtuneen itseemme. Ryhmäprosessi ja tekstin dynamiikka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Suunnilleen saman voisi ilmaista hermeneuttisen prosessin näkökulmasta vaikkapa seuraavaan tapaan: me sukellamme tekstiin oman elämäkokemuksemme ja –tilanteemme pohjalta; kohtaamme tekstin maailman siitä käsin. Teksti kohtaa myös meidät. Sikäli kuin historiallisen eksegetiikan panos saadaan prosessiin mukaan, liikumme subjektiivisen nykyhetken ja rekonstruoidun menneisyyden polttopisteiden väliä. Menneisyys ja nykyhetki valaisevat toisiaan.”

Kun kesällä väitöskirjan viimeistelyvaiheessa luin vielä kertaalleen tämän Vartija-lehden artikkelin, tunsin kylmiä väreitä: Kuinka hyvin tämä hypoteesi pitää paikkansa. Akatemiaprofessori Räisänen sanoitti kirjoituksessaan bibliodraaman draamallisen prosessin välittömästi oman kokemuksensa jälkeen teologian – hermeneutiikan – kielelle.

Bibliodraaman teologinen viitekehys syntyi luontevasti eksegetiikasta. Tutkimukseni mukaan tämä valinta on vahvistanut tekstin asemaa suomalaisessa bibliodraamassa. Bibliodraaman draamallisen viitekehysten ja prosessin vaiheet Sirkku Aitolehti muovasi Jacob Morenon psykodraaman ja sosiometrian käytännöstä ja teoriasta.

Tutkimuskysymykseni on:

- Mitä uutta bibliodraama avaa raamatuntulkintaan ja miten eksegeettiset näkökohdat tekstistä saadaan integroitua osaksi bibliodraamaprosessia?

Väitöskirja sisältää teoreettista ja empiiristä tutkimusta. Empiirisessä osassa on kolme case-bibliodraamaa, joita ohjasivat Aino-Kaarina Mäkisalo ja Heikki Räisänen Matteuksen evankeliumista, Peter Pitzele Ruutin kirjan ensimmäisestä luvusta ja Aino-Kaarina Mäkisalo samoin Ruutin kirjasta. Kahdesta eri teoriataustasta – Morenon draamasta ja Räisäsen hermeneutiikasta – johtuen bibliodraamassa tarvitaan yhteistyötä raamatuntutkijan ja koulutetun bibliodraamaohjaajan kesken.

Psykodraamateorian ydinkohdat ovat käsitykset roolista, kohtaamisesta, spontaaniudesta ja luovuudesta. Spontaanius on ihmisen valmiutta tarkoituksenmukaiseen, joustavaan ja uutta luovaan toimintaan ja kykyä muuttaa toistuvia lukkiutuneita asetelmia. Luova prosessi päättyy lopputulokseen, jota Moreno kutsuu kulttuurisäilykkeeksi. Esimerkiksi painettu väitöskirja on kulttuurisäilyke, joka tarjoaa lukijalle mahdollisesti virikettä, synnyttää spontaaniutta ja uusia luovia ajatuksia, tekoja.

Bibliodraaman ryhmämuoto -ja prosessi sekä menetelmät pohjautuvat morenolaiseen draamaan. Tutkimuksessa nostan roolityöskentelyn keskeisimmäksi menetelmäksi. Tekstin henkilöiden rooleihin eläytymisen ja roolinvaihdon avulla päästään kehollisesti kokemaan kirjoitetun tekstin tapahtumia, ilmiöitä, ongelmia, jännitteitä ja suhteita tässä ja nyt.

Räisäsen kehittämä hermeneutiikan kolmivaiheinen dynaaminen malli traditio–kokemus–tulkinta sisältää vastaavan pysyvyyden ja muuntuvuuden sekä uuden syntymisen ja virtaavuuden ajattelun kuin Morenon teoria luovuudesta. Kokemuksen kautta traditiot ja aiemmat tekstin tulkintatavat saavat uusia merkityksiä.

Tutkimuksessa määrittelin bibliodraamalle kolme toimintavaihetta: virittäytyminen, roolityöskentely ja integrointikeskustelu.

Professori Kari Syreenin esitarkastuslausunnon havahduttamana selvensin johtopäätöstä niin, että Räisäsen hermeneuttinen malli liittyy kolmijakoon bibliodraaman toimintavaiheista. Virittäytyminen vastaa traditiota eli sitä, miten teksti on perinteisesti esillä ja miten se on yleensä ymmärretty. Bibliodraamassa traditiota eli tekstiä tai tekstin traditionaalisia tulkintoja voidaan tarkastella jostain uudesta näkökulmasta. Draama ja roolityöskentely tuottavat traditiosta uusia kokemuksia. Integrointikeskustelussa draamaa analysoidaan suhteessa raamatuntutkimukseen, henkilökohtaisesti tai yhteisesti koettuun tekstin vaikutushistoriaan, valintoihin, yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Keskustelu auttaa tiedostamaan syntyneitä tulkintaa. Draamassa tekstistä on mahdollista poiketa, mutta jälkikeskusteluissa tulisi käsitellä sitä, miksi jokin ei tuntunut oikealta. Tekstiä voidaan silloin arvioida nykyisten eettisten arvojen näkökulmasta.

Tutkimukseni osoittaa, että eksegeetiikka ei tarjoa ainoastaan tiedollista lisäulottuvuutta bibliodraamaan, vaan yhteistyöstä syntyy tulkintaa kokemuksellisenä ja tiedollisena prosessina. Tieto voi olla ryhmässä esillä luentoina ja keskusteluina tai luovien draamamenetelmien avulla integroituna näyttämö- ja roolityöskentelyyn. Raamatuntutkimuksellinen tieto auttaa osallistujia toimimaan rooleissa ja pääsemään lähemmäksi sitä sosiaalista todellisuutta, joka on tekstin henkilöiden elinympäristönä. Rooliin on aina liitettävä tekstin roolin sosiaalisen puolen lisäksi roolin ottajan oma psyyke ja sen sekä tietoinen että tiedostamaton puoli. Rooli ei tule eläväksi, jos siinä ei ole mukana mitään henkilökohtaista.

Väitöskirjassa käyttämäni sanamääre eksegeettisipainotteinen bibliodraama ei kuulosta enää parhaalta mahdolliselta ilmaisulta ja itse asiassa on hieman ristiriidassa sen kanssa, mitä kirjoitan tasavertaisesta yhteistyöstä. Olisi parempi puhua Bibliodraama ja eksegeetiikka tulkintaprosessista.

Eksegeetin ja bibliodraamaohjaajan parityöskentely toteutui ohjauksen tasolla Räisäsen ja Mäkisalón bibliodraamassa. Mäkisalón Ruut-bibliodraamassa olin itse mukana, mutta tutkimuksen

objektiivisuuden vuoksi emme ohjanneet Aino-Kaarinan kanssa yhdessä vaan huomioimme eksegeettiset näkökohdat suunnittelussa ja ryhmän aikana tiedonantoina sekä lyhyinä keskustelualustuksina.

Räisänen ja Mäkisalonen

Matteus-draaman pääidea oli ottaa draamaan mukaan tekstin kirjoittaja, redaktori. Roolihenkilö Matteus vei käsikirjoituksensa (Matt. 11:25–30, Jeesuksen puhe ikeen ottamisesta ja kantamisesta) keskusteltavaksi ja kommentoitavaksi fiktiiviseen, draamassa todelliseen Sanasta elämä –ryhmään, johon kuului Matteuksen lisäksi seurakunnan vanhoillisia, paavalilaisia, lapsenmielisiä ja vieraita synagogasta, seurakunnan ulkopuolelta. Räisänen itse oli Matteus, joka pohti luonnostekstinsä äärellä: ”Jos Herramme tänään olisi keskellämme, Hän ei puhuisi samalla tavalla. Miten hän puhuisi tänään meille tässä tilanteessa?” Bibliodraaman osallistujat eläytyivät Sanasta elämä –ryhmäläisiksi.

Kun Sirkku Aitolehti aikoinaan ohjasi bibliodraamoja, Räisänen auttoi häntä ideoimaan tekstiä ja tekstin syntyhistorian sosiaalisen ja psykologisen maailman vastaavia tilanteita ja suhteita nykymaailmasta.

Tilanteisiin asettumalla ja niiden kautta rooleja ja ryhmiä jaettaessa päästään kokemaan tekstin maailmaa vastaavankaltaisessa tunteiden jännityskentässä. Tekstin sosiometria alkaa elää näyttämöllä ja ryhmäprosessissa, ja ryhmäprosessin vaihe vaikuttaa raamatuntulkintaan. Tekstin kerroksellisuus ja syntyhistorian maailma avautuvat eksegeetiikan avulla, ja myös siinä todellisuudessa voidaan asettua näyttämölle suhdeverkostoon ja kommunikoida rooleissa suhteessa toisiin rooleihin ja tapahtumiin.

Räisänen ja Mäkisalonen bibliodraama toteutui juuri näin. He eivät missään ilmaise, että käyttäisivät morenolaista sosiometriä draaman valmistelussa, mutta heidän tavassaan hahmottaa Matteuksen seurakunnan ryhmärakennetta on yhtäläisyyksiä sosiometriaan. Matteus-draamassa lähtökohta tekstiin oli diakroninen, historiallinen.

Pitzelen bd

Peter Pitzele käyttää tekstintulkinnasta käsitteitä musta ja valkoinen tuli. Musta tuli on tekstin kertomista, jota lähinnä ohjaaja tekee. Valkoinen tuli, tyhjä tila sanojen ja rivien välissä, mahdollistaa bibliodraamassa äänen antamisen rooleille.

Pitzelen kerronnassa ja ohjauksessa oli koko ajan läsnä psykodraamallinen rooli ja vastarooli – asetelma. Roolit olivat aina vuorovaikutuksessa toisiinsa ihmisiin tai suhteessa johonkin asiaan tai ilmiöön, esim. nälänhätään. Näin tapahtui, vaikka fyysisesti osallistujat eläytyivät omilla paikoillaan istuen kaikki yhtä aikaa samaan rooliin. Menetelmät ja rooliteorian käytäntöön siirtäminen kerronnassa vaativat ohjaajalta psykodraamaohjaajan taitoja.

Ohjauksen kerronnallisuus tuo helposti mukaan ohjaajan itse valitsemaa tulkintaa ja reseptiota draamaan. Pitzelen draamassa tätä oli esimerkiksi Ruutin kirjan ajoittaminen tuomareiden aikaan, jota hän kuvasi tuomareiden tuomitsemisen aikana, sekä kysymys siitä, miksi muinaiset rabbit valitsivat juuri Ruutin kirjan juutalaisten viikkojuhlaan juhlistamaan Tooran antamista.

Pitzelen bibliodraamassa lähtökohta ei ollut selkeästi diakroninen eikä synkroninen, vaan se oli reseptiohistoriallinen. Pitzelen Ruut-bibliodraamaan ei kuulunut integrointikeskustelua, mutta keskustelu voidaan liittää prosessiin ja siten huomioida eksegeettisiä näkökohtia. Jos eksegeetti toimii työparina, hän voi osallistua draamakerronnan muokkaamiseen.

Mäkisaloon bd

Mäkisaloon ohjaamassa bibliodraamassa ryhmässä löytyi yhteisiä teemoja Ruutin kirjan henkilöiden ja tapahtumien, maailmantilanteen ja ryhmäläisten kokemusten kesken. Välillä suunta kulki omasta elämästä kohti Ruutin kirjaa ja välillä teksti aktivoi oman elämän pohdintoja. Bibliodraamassa tekstiin tuli uusia ristiriitaisia ulottuvuuksia, jotka riippuivat draaman hidastetusta temposta, kehollisesti rooleihin eläytymisestä, eksegeettisestä tiedosta ja myös ryhmäläisistä itsestään.

Esimerkiksi Betlehemin ja Moabin välille syntyi jännite, joka ei avaudu tekstiä lukemalla. Moabin synkkyys tuli draamaan tiedon kautta israelilaisten ja moabilaisten suhteista ja intertekstuaalisesta kertomuksesta Lootin tyttäristä. Samoin Noomi ilmaisi ristiriitaa Moabiin lähtemisestä ja ryhmässä heräsi kysymys Ruutin identiteetistä, oliko Ruutin kääntyminen Israelin jumalan palvelijaksi

ollenkaan mahdollista, ja otettiin hänet ja Noomi ystävällisesti vastaan Betlehemissä. Vierauden teema ei rajoittunut moabilaiseen Ruutiin, vaan jatkui draaman loppupuolelle asti, jolloin spontaanisti syrjäänvetäytyvän viljapellon työntekijän roolista tuli tekstin sisältämien ulkopuolisuuden kokemusten ja yksinäisten tunteiden tulkki. Tämän rooliasetelman kautta ryhmässä koettiin, että jotain tekstin jännitteestä purkautui ja vapautui ryhmässä.

Draama menetelmänä tuo pintaan tekstimaailman ja konkreettisen maailman lisäksi tekstin symbolisen maailman, tekstin ideologisen tason. Draaman kautta ryhmässä syntyi tiedonhalua ja kiinnostusta tekstiä ja sen tutkimusta kohtaan.

Ihmisillä on erilaisia prosesseja suhteessa Raamatun tekstiin ja tekstin vaikutushistoriaan. Bibliodraamaryhmät tarjoavat ajan ja paikan tekstien tutkimiselle ja prosessinomaiselle työstämiselle, jossa henkilökohtaisuus on yksi tulkinnan väline. Draamassa osallistujien tiedonhalu kasvaa ja he kysyvät tekstin äärellä kysymyksiä, joilla on myös tulkinnallista arvoa eksegeettisten ongelmien paljastajana. Bibliodraamaryhmien draamaa ja keskustelua tallentamalla saadaan empiiristä aineistoa, josta voisi jatkaa psykologisen, sosiologisen tai reseptiokriittisen eksegeesin tekemistä. Sosiometrian ja redaktiokriitikin avulla draamaa voidaan tehdä tekstin syntyhistorian kontekstissa.

Alussa Heikki Räisäsen ja Sirkku Aitolehden ja myöhemmin Räisäsen ja Aino-Kaarina Mäkisalonen yhteistyön vaikutuksesta Suomessa eksegeettinen tietous osataan ottaa draamaan mukaan niin, että se lisää ymmärrystä ja syvyyttä tekstiä kohtaan mitätöimättä osallistujien tunnekokemuksia.

Bibliodraama ryhmätyöskentelynä muodostaa omanlaisensa tulkintayhteisön, kulttuuriympäristön ja menetelmällisen tulkintatavan.

* * * * *

Pyydän Teitä, emeritusprofessori Kari Syreeni, teologisen tiedekunnan määräämänä vastaväittäjänä esittämään ne muistutukset ja huomautukset, joihin katsotte väitöskirjani antaneen aihetta.